

Immanuel Kant'ın Eğitim Felsefesinde Disiplinin Rolü

The Role Of Discipline In Immanuel Kant's Education Philosophy

Yakup KAYA¹

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Doi: 10.48146/odusobiad.807297

Öz

Immanuel Kant, eğitim anlayışını insanın "erginlik" ve insanlığın "Aydınlanma" halinin gerçekleşmesi esası üzerine kurar. Ona göre, insan, dünyaya ilkel ve yabani olarak gelmesi sebebiyle eğitilmesi gereken tek varlıktır. Bu yönüyle Kant için eğitim, insan doğasının mükemmelleşmesinde önemli bir işleve sahiptir. İnsanın erginlik halinin göstergelerinden olan özgür ve özerk bireyin yetişebilmesi için disiplin, kültürleşme, sivilleşme ve ahlakileşmeden oluşan bazı temel eğitim uygulamalarına ihtiyaç vardır. Kant, doğuştan iyiliğe yönelme eğilimi olan insanın keyfi özgürlük eğilimine bağlı kötü alışkanlıklara alışmadan disipline edilmesi gerektiğini belirtir. Bu sebeple Maksimlere dayanan ahlaki bir eğitim için kritik öneme sahip olan disiplin, özgür ve özerk insan ideali amacının gerçekleşmesi açısından vazgeçilmez süreçlerden biridir. Zira bilgi eksikliği insan hayatının herhangi bir döneminde bir şekilde telafi edilebilirken, disiplinsizlikten kaynaklanan ve karakter haline gelen birtakım olumsuz alışkanlıkların düzeltilmesi zor ya da imkânsızdır. Bu sebeple Kant, bilgisiz insanı sadece cahil, disipline olmamış insanı ise yabani olarak nitelemektedir. Çalışmada kültürleşme, sivilleşme ve ahlakileşmenin bir ön aşaması kabul edilen disiplin kavramının Kant'ın eğitim anlayışındaki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla -kısmen de olsa- insanın ahlaki bir varlığa yükselmesinin nasıl olacağına ve nereden başlanacağına yönelik cevap arayışına da katkıda bulunulmuş olunacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kant, Disiplin, Kısıtlama, Özgürlük, Özerklik

Abstract

Immanuel Kant builds his reason of education on the basis of the realization of the "adulthood" of human and the "Enlightenment" state of humanity. In his aspect, human being is the only being that needs to be educated because he comes to the world as primitive and wild. In this respect, to Kant, education has a significant function in the perfection of human nature. Some basic educational practices that are consisted of discipline, acculturation, civilization and moralization are required for the free and autonomous individual to grow up, which is one of the indicators of human adulthood. Kant states that a person who has an innate tendency towards goodness should be disciplined before he/she gets used to bad habits related to arbitrary freedom. For this reason, discipline, which is critical for a moral education based on Maxim, is one of the essential processes for the realization of the aim of the free and autonomous human ideal. Because, while the lack of knowledge can be compensated in any period of human life, it is difficult or impossible to correct some negative habits that are caused by lack of discipline and become a character. In the study, the place and importance of the concept of discipline, which is accepted as a pre-stage of acculturation, civilization and moralization, in Kant's reason of education will be tried to be revealed. Through this study, -even partially-, there will also be contributions to the search for the answer to how the human being ascension to a moral being will be and where it will start.

Keywords: Kant, Discipline, Restriction, Freedom, Autonomy

Extended Abstract

Touching on the central points of education in his take on education, Kant establishes the main objectives of education on human adulthood and enlightenment of humanity. As he states that human came to the world as primitive and wild and therefore, is in need of others in many respects. Thus, he believes that human beings are the only assets to be educated and that education has the greatest secret of human perfection and rise to an ethical being. He argues that such an education can only be possible with reasonable and trained human guidance. Kant envisaged some basic training practices for such a process. In this study, the place and importance of discipline, which is one of these applications, in Kant's education philosophy is discussed.

Kant's approach to human nature has influenced his understanding of discipline. Accordingly, human is neither good nor bad by birth. There is a tendency towards goodness by birth. Therefore, in order to ensure the orientation of the human towards goodness, human should be disciplined without getting used to the bad habits due to arbitrariness and irregularity. Discipline limits, restricts, reins and prevents harm to humanity in this context, due to this feature, it is accepted as a negative education style. It is accepted as a preliminary stage of acculturation, civilization and moralization among the disciplinary educational practices. In this respect, discipline constitutes one of the indispensable practices in terms of achieving the goal of an autonomous education and liberated human ideal. Kant discussed this concept in the first part of education, which he called "physical education." Here, it is emphasized that children should be disciplined, unless they are autonomous individuals with an autonomous will. It is stated that with the "practical-moral education" process, which comes after the physical stage and is an important stage for human adulthood, the child will begin to have the ability to use his/her own mind.

Kant emphasizes the need for discipline to be given from an early age. In this way, the child will be ready to use his/her own powers and abilities, and can move towards moral perfection. For this reason, he states that starting discipline at home and not at school would be more accurate for the purpose of education. Otherwise, he makes the warning that an undisciplined child may have arbitrary freedom, thus cannot be autonomous and responsible. Again, Kant does not find it ethical for artificial tools to be used in the education of the child due to the risk of addiction and bad habit. As he favors natural development in the education of the child. In this way, it will be better for the child to develop his/her abilities and learn some things in a holistic way by himself/herself.

Kant warns that discipline should not be confused with the taming of animals. In this context, discipline should not be confused with the concept of "Dressur", which means discipline, submission, and familiarisation. For humans can be disciplined like animals, but this then causes man to be treated like an animal, not as an autonomous and thinking individual. With such a method, it is not possible to raise a free and autonomous individual, which is one of the primary goals of education.

Discipline, which acts the certain limitation and restriction for human behavior, is also an important stage in the formation of moral personality. Such a natural process does never include phenomena such as "let them do it" or "absence of rules". According to Kant, who does not find the use of discipline as a means of oppression and assimilation as ethical, discipline should never be enslaving. In this respect, the discipline should be towards the freedom and self-confidence of the child's strengths and abilities, rather than blind obedience.

The concept of punishment has a long and controversial history in education. It is inevitable to talk about this concept naturally especially, when talking about limits to children. Punishment has a certain role in disciplining according to Kant, but it is not the most important tool. Kant subordinates punishment through separation as physical (material) punishment and moral (spiritual) punishment. Accordingly, physical punishments should be used 'cautiously/prudently' only when moral punishments fail to discipline the child. Here, Kant emphasizes with the statement "cautiously/prudently" that an individual must not be raised as enslaved with this punishment and having a personality of blind obedience. However, to the contrary, children should not also be raised in a selfish and self-interested character for rewards or material gain. Moral punishment should be based on psychological situations. In such a situation, emotions have great function and serve as an important helping hand. Therefore, Kant generally warns that all types of punishment given to children should be used as a final resort and be supplementary, by only using it for the betterment of child.

Kant states that the restriction on the relationship between discipline and constraint is a part of the discipline, e.g. a tool, a kind of internalization of rules, and also a process of preparation for social life. In terms of the relationship between freedom and constraint, he provides a temporary solution that constraint is necessary, unless a person has the ability to freedom. Accordingly, the purpose of the constraint is to resist against the freedom being threatened or prevented, as well as to help people be liberated.

As a result, discipline plays an important role in the formation of a moral character, but it is not an adequate tool by itself. Therefore, attention should be paid not to make the discipline, which is a preliminary training stage, absolute. However, practical-moral education should be based on Maxima, not discipline. In this way, children will be accustomed to act according to the Maxima, to get rid of their motives constantly and to learn to think, not learn the thought. Thus, the formation of a free, autonomous and responsible individual will be possible

Giriş

Bir aydınlanma filozofu olan Immanuel Kant (1724-1804) ortaya koyduğu eğitim anlayışı ile eğitim üzerine düşünmede merkezi noktalara işaret etmektedir. Kant'a göre, insanın özü kendisini 'erginlik' (Mündigkeit) durumunda ve ahlak yasasının bir öznesi olarak özgürlüğünün doğru kullanımında gösterir. Ergin olma durumu üzerine pedagojik tartışmanın çıkış noktası ise, Kant'ın 1784 tarihli "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?" (Aydınlanma Nedir? Sorusuna Cevap) adlı makalesidir (Dörpinghaus ve Uphoff, 2015: 38). Kant, erginlik kavramını insanın aydınlanmasına (Aufklärung) aktarır ve onu tarihsel ve eğitimsel-felsefi bir bağlama tabi kılar:

"Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedeni de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aranmalıdır. Sapare Aude! Aklını kullanma cesaretini göster! sözü şimdi Aydınlanmanın parolası olmaktadır" (Aufklärung, 1784: 35).

Kant'a göre, Aydınlanma, Ortaçağ insanın ergin olmama yani kendi eylemlerinin nedenlerini ve olasılıklarını kendi kendine düşünmediği, sorgulamadığı ve bunu yansıtmadığı durumundan çıkış yolunu ifade eder. Bunun yerine yapmaları gereken ve umut edebilecekleri şeyler kendilerine çözüm olarak sunulur. Ergin olma imkânına sahipken bunu kullanmadığı için ergin olmama durumu ortaçağ insanın bizzat kendi suçudur (Dörpinghaus ve Uphoff, 2015: 39).

Aydınlanmayı insan özgürlüğünden ayırmayan Kant'ın insanın eğitimi üzerine düşünceleri gerek gelişimi bakımından gerekse birlikte yaşama ve insan eylemleri bakımından özgürlük düşünceleriyle doludur. Bu yönüyle özgürlük, Kant'ın eğitim etkinliğinin anlamı ve ölçüsüdür (Bemerkungen, 1764: 167). Dolayısıyla insanın özgürlüğünü eğitim anlayışının temeli kabul eden Kant'ta ergin olma ve aydınlanmaya dair eğitim fikri ve tasavvuru daha geniş bir çerçeveye yerleştirilmiştir (Leone, 2019: 55-56, 228-232).

Kant, insanın ilkel bir varlık olarak dünyaya gelmesi, hayatını devam ettirebilmesi için mutlaka başkalarının yardım ve korumasına muhtaç olması gerçeğinden hareketle eğitimle ilgili notlarına "insan eğitilmesi gereken tek varlıktır" (ÜP, 1803: 441) tespiti ile başlar. Doğuştan ilkel ve her yönüyle aciz bir varlık olan insanın sadece eğitim sayesinde insani niteliklere sahip olabileceğini düşünen Kant, eğitimin insan doğasının mükemmelleşmesinin, özerk ve özgür olabilmesinin en büyük sırrına sahip olduğunu savunur (ÜP, 1803: 443-444). Bunun için de eğitim sürecinde bakım-gözetim (Wartung) dışında disiplin, kültürleşme, sivilleşme ve ahlaklaşma şeklinde bazı temel eğitim uygulamaları önemli role sahiptir (ÜP, 1803: 449). Bu bağlamda Kant, disipline özel bir önem atfeder ve onu maksime² dayanan "pratik-ahlaki eğitim" öncesi süreç olan "fiziksel eğitim"de işler (ÜP, 1803: 455). Kültürleşme, sivilleşme ve ahlaklaşmanın bir ön aşaması kabul edilen disiplin kavramı fiziksel eğitimde anahtar kavramdır. Bunun Kant'ın eğitim anlayışında ne anlama geldiğini, nasıl bir işleve sahip olduğunu ve pratik-ahlaki eğitim aşaması için ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymak, bir anlamda insanın ergin olma halinin, mükemmelleşmesinin nasıl olacağına ve nereden başlanacağına cevap vermek anlamına gelecektir.

Eğitim hakkında herhangi bir kitap yazmamış olan Kant, üniversitede dönüşümlü olarak pedagoji dersleri vermiş ve eğitimle ilgili fikirlerini bu şekilde ortaya koymuştur. Kant'ın ders notları ölümünden bir yıl önce "Immanuel Kant über Pädagogik" (Immanuel Kant Pedagoji Üzerine) adıyla yayımlanmıştır. Daha sonraki süreçte söz konusu eser bazı açılardan tartışılmaya başlanmıştır (Leone, 2019: 17). Bu nedenle çalışmanın ilk kısmında Kant'ın eğitimle ilgili düşüncelerini ortaya koyduğu pedagoji dersleriyle ilgili kısa bir bilgi verilip, ardından *Über Pädagogik* üzerine yapılan itiraz ve değerlendirmeler genel hatlarıyla ortaya konulacaktır. Daha sonra eserle ilgili tartışmalar ikinci planda kalmak kaydıyla disiplin kavramının Kant'ın eğitim anlayışındaki yeri, işlevi ve etkileri işlenecektir. Tabii ki çalışmada *Über Pädagogik*'in tamamına değil, ilgili pasajlara yoğunlaşılacaktır. Bununla birlikte sistematik bir yapıya sahip olmayan *Über Pädagogik* çalışmada esas alınsa da, Kant'ın diğer çalışmalarından da konu çerçevesinde azami ölçüde yararlanılacaktır.

² Maksim, istemenin öznel ilkesidir. Nesnel ilke ise, pratik yasadır ki bu da aklın, arzularına yetisine tam egemen olması durumunda bütün akıl sahibi varlıklara öznel olarak pratik ilkeye yönelik hizmet edecek ilkedir (GMS, 1785, s. 399-400)."

Kant'ın Pedagoji Derslerinin Kısa Bir Tarihi

Kant'ın eğitim sorunlarıyla ilgili ilk düşünceleri 1760'lı yıllardaki yazılarında yer almaktadır. Bu bağlamda bu dönemde iki çalışması dikkati çeker: Bunlardan ilki 1763'ün ortalarında yazılıp 1764'ün başlarında yayımlanan *“Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen”* (Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler) adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Kant'ın, 1760'lı yılların ortalarında eğitim üzerine genel düşüncelerini formüle ettiği; özgürlük ve ahlakiliğe yönelik eğitim sorunlarına odaklanarak eğitimin merkezi olarak genel bir insan doğasının tasarımını önerdiği görülür (Beobachtungen, 1764: 205-256; Leone, 2019: 32-50). İkincisi ise, *“Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre 1765-1766”* (1765-1766 Kış Yarıyılında Derslerinin Kuruluşuna Dair Haber) adlı yazıdır. Kant bu yazısında yükseköğretim düzeyindeki eğitim-öğretimin sorunlarını ve öğrencilerin ilgi alanlarıyla ilgili pedagojik yönelimleri ortaya koymaya çalışmıştır. Aynı şekilde pedagojik düşünmeye yönelik yeni bir oluşumu ve genel insanlık eğitimi için eğitim sisteminin kurumsallaşmasını da savunmuştur (Nachricht, 1765: 303-313; Leone, 2019: 50-61).

Kant, sonraki yıllarda Königsberg Albertus Üniversitesinde felsefe Profesörleriyle dönüşümlü bir şekilde eğitim sisteminin iyileştirilmesine yönelik pedagoji dersleri vermeye başladı (ÜP, 1803: 439). Bu dersler zamanın Prusya hükümetinin 1774 tarihli emri ve belirlediği çerçevede zorunlu idi (Kauder ve Fischer, 1999: 39; Simon, 2018: 138). Kant ilk pedagoji dersini 1776/1777 Güz döneminde verdi. Bu derste Johann Bernhard Basedows'un *“Das Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker”* (Aile ve Halkların Anne ve Babaları İçin Yöntem Kitabı) adlı çalışmasını başlangıç materyali olarak kullandı (Weisskopf, 1970: 97). 1780 Bahar döneminde Kant daha güçlü bir şekilde Friedrich Samuel Bock'un *“Lehrbuch der Erziehungskunst zum Gebrauch für christliche Eltern und künftige Jugendlehrer”* (Hıristiyan Anne-Babalar ve Geleceğin Genç Öğretmenleri Tarafından Kullanılmaya Erişim Sanatı Ders Kitabı) (ÜP, 1803: 439) ile Jean-Jacques Rousseau'nun *“Émile ou De l'éducation”* (Emile ya da Eğitim Üzerine) eserlerine dayanarak ikinci pedagoji dersini verdi (Weisskopf, 1970: 287, 523). Bu dersler 1783/84 ile 1786/87 yıllarının Güz dönemlerinde devam etmiş ve Kant toplamda dört kez pedagoji dersi vermiştir (Simon, 2018: 138). Ancak bu derslere ait öğrenciler tarafından tutulan notlar mevcut değildir. Mevcut olsalardı dahi Kant'a ait kabul edilmesi söz konusu olmayacaktı. Çünkü Kant, dersinin not edilmesiyle ilgili hiç kimseyi görevlendirmemişti (Weisskopf, 1970: 98; Leone, 2019: 16, 22).

Kant'ın bu derslere ait not ve kayıtlarını önceleri öğrencisi daha sonra arkadaşı olan Friedrich Theodor Rink (1770-1821) bir araya getirip Kant'ın ölümünden bir yıl önce 1803 yılında *“Immanuel Kant über Pädagogik”* (Immanuel Kant Pedagoji Üzerine) adıyla yayımlamıştır (ÜP, 1803: 439-440). Metin, akademi baskısına Kant'ın mantık, fiziki coğrafya ve pedagoji yazıları içinde *“Immanuel Kant über Pädagogik herausgegeben von D. Friedrich Theodor Rink”* (D. Friedrich Theodor Rink Tarafından Yayımlanan Immanuel Kant Pedagoji Üzerine) başlığıyla kabul edilmiştir (Leone, 2019: 16). Rink'in yayın öncesi Kant'ın onayını alıp almadığı ve dokümanları kontrol ettirip ettirmediği hususu, farklı yaklaşımların olması ve kesin bir bilgi bulunmaması nedeniyle tartışmalıdır (Weisskopf, 1970: 323; Santos, 2007: 36; Ortmeier, 2008: 9).

“Über Pädagogik” Üzerine Bir Değerlendirme

Kant'ın pedagoji dersleri ve ardından bunların Rink tarafından bir araya getirilerek yayımlanması sonrası süreç farklı bir boyut ve nitelik kazanmıştır. Kant'ın felsefi sisteminde tartışmalı konulardan biri haline gelen ve ağırlıklı olarak *“eserin özgünlük problemi”* yani çalışmanın *“Kant'a aidiyeti”* etrafında odaklanan lehte ve aleyhte çeşitli değerlendirme ve itirazların yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda *Über Pädagogik* üzerine en ayrıntılı ve sistematik değerlendirme ve itirazda bulunanlardan birisi Traugott Weisskopf'tur. Weisskopf, *“Immanuel Kant und die Pädagogik. Beiträge zu einer Monographie (1970)”* (Immanuel Kant ve Pedagoji. Monografiye Katkılar (1970)) adlı akademik çalışmada eserin özgünlük hususunu çeşitli yönlerden ayrıntılı olarak ele almıştır. Buna göre Weisskopf, *Über Pädagogik*'in yapısının değişik zaman ve amaçlar için geliştirilen ve bu şekilde bir araya getirilen farklı parçalardan oluştuğunu belirtmiştir. İçeriğinin ise, Kant'ın Ahlak derslerine ait olduğunu, Antropoloji veya Gözlem teorisi üzerine kurulduğunu, bölümlerin Rousseau'nun *“Émile”* adlı eserinden alıntılara dayandığını ve ayrıca Rink'in eserdeki çok yönlü rolü ve katkısının önemli

bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır (ÜP, 1803: 439; Weisskopf, 1970: 89-331; Leone, 2019: 16-20). Yaptığı inceleme ve değerlendirmelerin sonunda Weisskopf kanaatini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Araştırmalarımıza dayanan tek güvenilir ve tutarlı yaklaşım şöyle olmalıdır: “Immanuel Kant Über Pädagogik” yazısı Kant’ın özgün bir eseri olarak görülemez. Bu nedenle o, akademi baskısından kaldırılmalıdır” (Weisskopf, 1970: 349).

Weisskopf’un bu kapsamlı ve ayrıntılı araştırması daha sonraki yıllarda Kant’ın Pedagojisiyle ilgili tartışmaları etkilemiş ve şekillendirmiştir. Werner Stark, Peter Kauder ve Robinson dos Santos gibi yazarlar konuyla ilgili çalışmalar yapmışlar ve çalışmalarında Weisskopf’un bazı iddia ve yaklaşımlarına itiraz ederek eleştirmişlerdir (Kauder ve Fischer, 1999: 21-29, 36-38, 48-50; Stark, 2000; Santos, 2007: 38-40). Bu araştırmacılar, Weisskopf’un eseri tümünden reddetmek ve akademi baskısından çıkarılması şeklindeki kanaatinin doğru olmadığını; buna karşılık ahlak, eğitim ve antropoloji arasında bir ilişkinin var olduğunu ve bir ahlak felsefecisi olan Kant’ta ahlaki bir karakterin oluşumunda önemli role sahip olan “Eğitim Öğreti”sinin olmasının doğal olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte Über Pädagogik’in tamamen ve kesin bir şekilde Kant’a ait olduğunu ifade edememekle beraber eserin birçok pasajında ‘Kant’ın ruhu’nun (*Geist Kants*) yani söylem ve düşüncelerinin kendini ortaya koyduğunu savunmuşlardır (Kauder ve Fischer, 1999: 27-28; Stark, 2000; Santos, 2007: 63-65; Leone, 2019: 18-19).

Eğitim Sürecinin Bir Aşaması Olarak Disiplin

İnsan kendisini sıradan canlı bir varlıktan farklı olarak “ahlaki bir varlığa” (Çilingir ve Küçükali, 2004: 82) yani “ahlaki mükemmelleşme ve ilerleme yetisi”ne sahip bir varlığa yükseltmekle görevlidir (Beobachtungen, 1764: 228). Bunu da ancak eğitimin amacı olan “erginlik” ve “Aydınlanma” haline kavuşmakla gerçekleştirebilir (ÜP, 1803: 498). Diğer bir ifadeyle, “ahlaki bir varlığa” yükseliş özerklik ve özgürlük alanında insanın kendi benliğinin oluşturucusu olmasıyla mümkündür (Çilingir ve Küçükali, 2004: 82; Dörpinghaus ve Uphoff, 2015: 41). Bu yüce insanlık idealine ulaşmada eğitimin rolü ve etkisinin farkında olan Kant, vermiş olduğu eğitimle ilgili ders notlarına şu kritik tespitle başlar (Bolnow, 1954): “İnsan eğitilmesi gereken tek varlıktır. Zira eğitimden, kültürle birlikte yetiştirmeyi, öğretim ve disiplini anlıyoruz. Buna göre insan bebeklik, çocukluk ve talebelik-çıraklık (*Lehrling*) süreçlerinden geçer” (ÜP, 1803: 452). Buna göre Kant, insanı diğer varlıklardan net bir biçimde ayırır ve özü itibarıyla insanın ahlaki mükemmelleşmesi ve ilerlemesi için eğitime ihtiyaç duyan tek varlık olduğunu savunur (Beobachtungen, 1764: 239; ApH, 1798: 325). Bunu da şu ifadelerle gerekçelendirir:

“Hayvanlar yapabilecekleri her şeyi içgüdüleriyle yaparlar; bunları dışarıdan bir akıl onlara her şeyi daha başından sunmuştur. Fakat insan kendine ait bir akla ihtiyaç duyar. O, içgüdüye sahip olmadığı için kendisi için bir davranış planı geliştirmek zorundadır. Ne var ki bunun tümünü bir kerede gerçekleştiremeyeceği, fakat dünyaya gelişmiş olarak geldiği için bunu onun için başkalarının yapması gerekir.

İnsan türü, bütün insani doğal yetenekleri aşama aşama kendi çabalarıyla kendisi ortaya çıkarmalıdır. Bir nesil bir sonrakini eğitir. Bu eğitim sürecinin ilk temelleri gerek kaba ve biçimlenmemiş gerekse tam olarak gelişmiş insan durumunda görülebilir” (ÜP, 1803: 441).

Kant burada insanı diğer canlı türleriyle kıyaslar ve insanın yabani, ilkel bir varlık olarak dünyaya geldiğini, hayatını devam ettirebilmesi için mutlaka başkalarına ihtiyaç duyduğunu belirtir. Zira hayvanlar doğdukları andan itibaren içgüdüleriyle varlıklarını devam ettirir. Bu özelliğe sahip olmayan insan ise, bilinçli ve amaçlı planlarla kendi geleceğini, yönünü ve yol haritasını belirleyebileceği kendine ait bir ‘akla’ muhtaçtır. Bununla da doğuştan getirdiği bir takım yeteneklerini kendi çabalarıyla yavaş yavaş ve belli süreçlere bağlı olarak geliştirebilme imkânına sahip olacaktır (RA, 652-653; ÜP, 1803: 441-442; Sesink, 2007: 106-107).

İnsanın eğitim sayesinde iyiye olana yönlendirilebileceğini savunan ve bu sebeple de eğitime ayrı bir önem atfeden (ApH, 1798: 325) Kant, şunları ifade eder: “İnsan, ancak eğitim yoluyla insan olabilir. Eğitim ondan [*insandan*] ne yapabildiyse insan işte ancak odur” (ÜP, 1803: 443). İnsanın sadece eğitim sayesinde insani niteliklere sahip olabileceğini ve kendi doğasını mükemmelleştirebileceğini düşünen Kant, eğitimin insan doğasının mükemmelleşmesinin en büyük sırrına sahip olduğunu belirtir (ÜP,

1803: 444). Bu şekilde insan-eğitim ilişkisinin önemini açık bir biçimde vurgulayan Kant için eğitim, Aydınlanma ve Dünya Vatandaşlığı ideali çerçevesinde 'ergin insan' yetiştirilmesini amaç edinmelidir (ÜP, 1803: 498; Dörpinghaus ve Uphoff, 2015: 38-40). Bu amacın gerçekleşmesi zorlama, emir ve komutayla değil (Ortmeyer, 2008: 8), Kant'ın ifadesiyle "insan sadece [iyi] eğitilmiş insan tarafından eğitilir" yani akla dayanan, yetişmiş insanlığın rehberliğinde olmalı; aksi takdirde "bazı insanlardaki disiplin ve öğretim eksikliği onları yetiştirdiği nesil için kötü eğitimci yapar" (ÜP, 1803: 443). Bunun için eğitim sürecinin Disiplin, Kültürleşme³, Sivilleşme⁴ ve Ahlakileşmeden oluşan bir takım temel eğitim uygulamalarına ihtiyacı vardır (ÜP, 1803: 449; Engelhardt ve Seidl, 2011: 119-121). Bu uygulamalarla ilgili Kant şu değerlendirmeleri yapar:

"Şu halde eğitim sayesinde insan;

1) önce disipline edilmelidir. Disiplin, hayvani tabiatı[mızı]n, gerek birey, gerekse toplumsal bir insan olarak insanlığa zarar vermesini önlemeye yönelik bir çaba demektir. Şu halde disiplin sadece yabanılığ [itaatsizliği, kural tanımazlığı] dizginleyip sınırlandırır.

2- [Eğitim sayesinde] insan kültürleşmelidir. Kültürleşme, bilgi ve öğretimi kapsar. O, [insanın] yeteneğini ortaya çıkarandır. Yetenek, herhangi bir amaç için gerekli olan melekeye sahip olmaktır. Zira o, herhangi bir amacı belirlemez, aksine bunu daha sonra ortaya çıkacak şartlara bırakır.

3- [Eğitim sayesinde] kişinin ayırt etme ve basiret yetisi [klug] elde edeceği, insanlık toplumuna uyum sağlayacağı, kendini sevdirebileceği ve [belirli] bir etki ve nüfuza sahip olacağı dikkate alınmalıdır. Buna Sivilleşme denilen bir kültür türü de dâhildir. Bu ise, görgü, terbiye, nezaket ve buna göre tüm insanları nihai amaçları için kullanabilecek belirli bir bilgeliği, basireti gerektirir. Bu da her çağın değişen zevklerine göre hareket eder.

4- [Eğitim sayesinde] Ahlak eğitimine önem verilmelidir. Bir insanın sadece herhangi bir amaç için uygun olması yeterli değildir, öyle ki sırf iyi amaçları seçebilecek bir düşünceye de sahip olması gerekir. İyi amaçlar zorunlu olarak herkes tarafından tasvip edilir ve aynı zamanda herkesin hedefi olabilen amaçlardır" (ÜP, 1803: 449-450).

Bu değerlendirmelerine paralel olarak Kant, Pragmatik Antropolojisinin amacını belirlerken benzer bir yaklaşım sergiler:

"İnsanın kaderi ve eğitiminin niteliği bakımından pragmatik antropolojinin amacı aşağıdaki gibidir: İnsan akli sayesinde bir toplum içerisinde insanlarla beraber olmak ve bu toplumda sanat ve bilimler aracılığıyla kültürleşmek, sivilleşmek ve ahlakileşmek üzere belir-lenmiştir. [insanın] mutluluk olarak nitelediği rahatlık ve esenliğin cazibesine pasif olarak kendini teslim etmek şeklindeki hayvani eğilimi ne kadar büyük olsa da, o buna mukabil insanlığa layık olmak için doğasının kabalığına bağlı engellerle mücadelede aktiftir" (ApH, 1798: 324-325).

Kant'ın insan doğası ile ilgili varsayımının disiplin anlayışının şekillenmesine katkıda bulunduğunu ifade etmek gerekir. Kant, insanın doğuştan ne iyi ne de kötü olduğunu varsayar. İnsanda iyiliğe doğru yönelme eğilimi mevcuttur ama insanın bunun için çaba sarf etmesi gerekir (ÜP, 1803: 443-447, 492; Badamchi, 2016). Bu nedenle eğitim teorisinin en önemli yönü olarak ahlakiliği belirleyen (Beobachtungen, 1764: 256) ve bunu da insan için en asli görev olarak tanımlayan Kant, temel eğitim uygulamaları öncesinde ele aldığı bakım-gözetimin (Wartung)⁵, çocuğun büyütülmesini ve beslenmesini kapsadığını ifade etmektedir. Bunun çocuk için gerekli olduğunu ancak yeterli olmadığını belirtir. Çünkü insanın yabani -yasalardan bağımsız- bir şekilde dünyaya geldiğini ve doğası gereği büyük özgürlük eğilimi (ÜP, 1803: 442) sebebiyle daha sonra düzeltilmesi zor olan keyfilik ve kuralsızlık haline alışmadan insanlık yasalarıyla yüzleşmesinin veya disipline edilmesinin gerekli olduğunu vurgular (RA, s. 652-653). Aynı şekilde benzer bir yaklaşımı Saf Aklın Eleştirisinde sergileyen Kant, insanın belli kurallardan sapma yönünde sürekli bir eğilime sahip olduğunu ve bu sebeple söz konusu eğilimin sınırlandırılmasının ve mümkünse sonunda yok edilmesinin gerekli olduğunu belirtir. Bunun ise kısıtlama olarak nitelendirdiği disiplin sayesinde mümkün olabileceğini ifade eder (KrV, 1787, s. 466-467). Zira disiplin, insanı diğer canlı türlerden ayıran, insanın dürtülerini ve içgüdülerini kontrol

3 Başlangıçta doğal olarak var olan şeyin ya da yetenekliliğin imkânının daha da geliştirilmesidir.

4 Diğer insanlarla ilişkilerde ve toplumsal yapı içerisinde geçerli olan kural, gelenek ve örfleri öğrenmektir.

5 Kant, tüm yürümeye başlayan çocuk ve bebek bakımlarını "Wartung" terimi altında özetler. Bununla birlikte, Kant'a göre, bakım sadece bebeğin veya küçük çocuğun beslenme, temizlik ve korunma gibi ihtiyaçlarının ebeveynler, hemşireler veya bakıcılar tarafından karşılanmasıyla ilgili değildir. Kant ayrıca bakım-gözetimi, çocukların güçlerini zarar görmeyecek şekilde kullanmasını sağlamayı ebeveynler için bir görev olarak görür (ÜP, 1803: 441, 457).

altına almayı sağlayan bir mekanizmadır (RA, 603; Badamchi, 2016).

Eğitim sürecinin aşamalarından kültürleşme, sivilleşme ve ahlaklaşmanın bir ön aşaması olan disiplin (ÜP, 1803: 449-450), eğitimin özerk ve özgür insan ideali amacının gerçekleşmesi açısından vazgeçilmez uygulama ve süreçlerden birini oluşturmaktadır. Kant, bu kavramı “fiziksel eğitim” olarak nitelendirdiği (ÜP, 1803: 455) eğitimin ilk bölümünde sistematik olarak işlemeye çalışır ve bu bağlamda şunları ifade eder: “O, (a) ya fizikseldir. Buradaki her şey çocuğun Maksimleri tanımadan disipline edilmesine ve egzersizlere dayanır. Bu noktada çocuğun etkin olması talep edilmez, o başkasının yönlendirmesini takip etmeli. [Çünkü] başkaları onun için düşünmektedir” (ÜP, 1803, s. 475). Çocukların özerk bir iradeyle özerk bir birey olmadıkları sürece kendilerini tehlikeye atmamaları ve akıllarına gelen her şeyi uygulamaya koymanın yaratacağı risklere karşı korunmaları için yönlendirilmeleri ve disipline edilmeleri gerekmektedir (Bemerkungen, 1764: 67). Buradaki ‘Başkalarının onun için düşünmesi’ yani ‘edilgen birey’ durumu çocuk açısından fiziksel aşamadan sonra gelen “pratik-ahlaki eğitim” süreciyle ortadan kalkacaktır (Ortmeyer, 2008: 12; Leone, 2019: 140). Zira bu aşamanın özelliği insanın kendi aklını kullanma yetisine sahip olmaya başlaması (Engelhardt ve Seidl, 2011: 116) ve eğitimin artık disiplin ve itaat yerine Maksimlere dayanmasıdır.

“(b) ya da ahlakidir. Bu [eğitim], o zaman disipline değil, Maksimlere dayanır. Eğer ahlaki eğitim örnekler, tehditler, cezalandırmalar üzerine oturtulursa her şey bozulacaktır. Bu ise, sadece disiplin olur. Öğrencinin alışkanlığından değil, kendi Maksimlerinden iyi davrandığı, sadece iyi yaptığı değil, ama onu iyi olduğu için yaptığı görülmelidir. Çünkü eylemlerin bütün ahlaki değeri iyi ile ilgili Maksimlere dayanır” (ÜP, 1803: 475).

Aynı şekilde çocuğun bakım-gözetiminin yanında disiplin, ahlaki bir eğitim için önemli rol oynar ve burada disiplin bir amaç olmayıp, insanın ergin olma haline ulaşmada bir araç konumundadır. Disiplinin işlevi hakkında Kant şunları ifade etmektedir:

“Disiplin, hayvani tabiatı[mızı]n, gerek birey, gerekse toplumsal bir insan olarak insanlığa zarar vermesini önlemeye yönelik bir çaba demektir. Yani disiplin, sadece yabanılığın dizginleyip sınırlandırır” (ÜP, 1803: 449).

“Yabanılığın, yasalardan bağımsızlıktır. Disiplin, insanları insanlık yasalarına tabi kılar ve ona yasaların kısıtlama (gücünü) hissettirmeye başlar. Ancak bu daha önceden olmalıdır” (ÜP, 1803: 442).

Buna göre disiplin, insan doğasına denk gelir ve onun hayvani doğasını dizginleyip sınırlandırarak insanlığa zarar vermesini engellemek, bu sayede keyfiliğe ve kural tanımazlığa bağlı kötü alışkanlıklardan korumaktır (Engelhardt ve Seidl, 2011: 116). İnsanın yabanılığın, kişinin insanlık yasaları karşısında kendisini tamamen bağımsız görmesi ve kurallara itaat etmemesidir. Diğer bir ifadeyle bireyin hiçbir yasayı tanımaması, var olan yasalardan kendisini bağımsız hissetmesidir. Kant bu durumu ergin insan ideali için doğru bulmaz ve disiplin sayesinde bireyin insanlık yasalarına itaat etmeye alışacağını ve yasaların gücünü hissedeceğini belirtir (Leone, 2019: 120). Ancak disiplinin bu işlevi onun negatif bir eğitim tarzı olarak kabul edilmesine yol açacaktır (Briefe, 1776: 192; RA, XV, 791; KrV, 1787: 467). Zira o, insanın sınırlandırılmamış, kontrol altına alınmamış, eğitilmemiş ve kısıtlanmamış olan doğal eğilimlerine tabi olmasını sınırlandırır, kısıtlar, engeller (ÜP, 1803: 452) ve bu sayede insanın yabani yönü kontrol altına alınmış olur (ÜP, 1803: 442). Tam bu noktada Kant -aşağıda değineceğimiz- şu kritik soruyu sorar: “Eğitimdeki en büyük sorunlardan birisi, kişinin kendi özgürlüğünü kullanma yeteneğiyle yasal kısıtlamalara boyun eğmenin nasıl birleştirileceğidir. Çünkü kısıtlama zorunludur! Kısıtlamalara (itaat edilmesi zorunlu güce) rağmen özgürlüğü nasıl geliştireceğiz?” (ÜP, 1803: 453).

Eğitimin insanları özgür (Bemerkungen, 1764: 167), özerk, kendi yasalarını yapabilen bir konuma ulaştırma hedef ve görevi vardır. Buradaki asıl sorun, ‘gerekli kısıtlama’ ve onun kapsamı sorunudur. Kant, özgürlük yeteneğine sahip olmadığı sürece insanın kısıtlanmasının gerekli olduğu şeklinde geçici bir çözüm sunar. Buna göre kısıtlamanın salt amacı insanların özgür olmalarına yardımcı olmaktır (ÜP, 1803: 453; Ortmeyer, 2008: 10-11). Ortmeyer (2008) Kant’ın bu düşüncesini şöyle formüle eder: ‘Önce-Sonra’ (Erst-Dann), yani önce ‘Kısıtlama’ sonra ‘Özgürlük’ (Ortmeyer, 2008: 11). Çocuğun eğitimi açısından Kant bunu şu şekilde ifade eder:

“Çocukluğun ilk evresinde [çocuk] boyun eğmeyi ve pasif itaati öğrenmelidir. Bir sonraki evrede, düşünme ve ona [düşünmeye] ait özgürlüğün kullanımına yasalar çerçevesinde izin verilir. İlk dönemde mekanik ikinci dönemde ahlaki kısıtlama vardır” (ÜP, 1803: 452).

Bu anlamda disiplinin gerekliliğini savunan Kant, insanın daha çocukluk aşamasından itibaren insanlık yasalarına uymasının ve insanlık idealine uygun bir karakter kazanmasının belli bir disiplin sayesinde mümkün olabileceğine inanır. Bu ona göre özgürlükten önce gelir ve kalıcı bir uygulama değildir. Zira disiplin, bireyin özgürlük yeteneğine sahip olmasına yardımcı olur ve özgürlüğünü başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadan kullanma bilinç ve becerisini sağlar (Ortmeyer, 2008: 11-12).

Diğer önemli bir husus ise, disiplinin ne zaman verilmesi gerektiğidir. Bu konuda Kant açık bir yaklaşım sergiler. O, insanın yabani bir şekilde dünyaya geldiğini ve özgürlük eğilimi sebebiyle keyfilik ve kuralsızlık haline alışmadan erken dönemde yasalarla yüzleşmesinin veya disipline edilmesinin gerekli olduğuna inanır. Zira insanın, karakterinin oluşacağı ve bir takım insanlık değerlerine sahip olacağı yetişme dönemlerinde -çocukluk ve gençlik- keyfilik ve kuralsızlığa terk edilmesi ve hiçbir müdahalede bulunulmaması ona ve insanlığa yapılabilecek büyük bir kötülüktür. Çünkü bu şartlarda yetişen kişi hayatı boyunca yabaniliğe ve ilkelliğe ait birtakım olumsuz alışkanlıkların etkisi altında kalır ve bunları değiştirmesi neredeyse imkânsız hale gelir (ÜP, 1803: 441-444). Kant bu hususta *“Bu nedenle insan erken yaşlardan itibaren aklın düsturlarına riayet etmeyi alışkanlık haline getirmelidir. Eğer bir insan gençlik dönemlerinde kendi iradesine terk edilirse ve hiç direnişle karşılaşmazsa, onda yaşamı boyunca belli bir yabanilik alışkanlığı kalıcı olur”* (ÜP, 1803: 442) demektedir. Burada çocuğun eğitiminde disiplin ve bilgi verilmesi arasında öncelik ve önem sırasının nasıl olması gerektiği hususu devreye girer. Kant’ın bu husustaki yaklaşımı açıktır. Şöyle ki;

“Eğitimden geçmemiş insan kaba, disipline olmamış insan ise yabani dir. Disipline olmadaki ihmal bilgi vermedeki ihmalden daha büyük bir kötülüktür, çünkü bu sonuncusu hala telafi edilebilir, fakat yabanilik giderilemez ve disipline olmada yapılan yanlışlık asla telafi edilemez” (ÜP, 1803: 444).

Buna göre, disiplinin sağlanması bilgi verilmesinden daha önemli gözükmektedir. Zira bilgi eksikliği insan hayatının herhangi bir döneminde bir şekilde telafi edilebilir, ancak disiplinsizlikten kaynaklanan ve karakter haline gelen birtakım olumsuz alışkanlıklar düzeltilemez (Engelhardt ve Seidl, 2011: 116). Kısacası Kant, bilgisiz insanı sadece cahil, disipline olmamış insanı ise yabani olarak nitelermektedir (Yayla, 2005: 80).

Olağanüstü zihinsel gerilim durumuna yol açan şiddetli heyecan ve duygu hali (*Affekten*) ile zihin tarafından kontrol edilmesi zor olan hırs ve tutkunun hâkim olduğu duygusal zihin durumlarına (*Leidenschaften*) (*Duden-Wörterbuch, web*) tabi olmak Kant’a göre ruhun ya da duyguların sürekli hastalık halidir. Zira her ikisi de aklın güç ve egemenliğini dışlar (ApH, 1798: 251). Yetişkinler böyle bir durumu dikkate alarak çocuğun eğitiminde akla dayalı bir disiplin geliştirmekle sorumludurlar. Çünkü onların yargı ve temyiz yeteneği bir çocuğunkiyle karşılaştırıldığında niteliksel olarak daha iyidir. Böylece temel bir ön eğitim fonksiyonuna sahip olan disiplin sayesinde çocuk kendi güç ve yeteneklerini iyi kullanmaya hazır hale gelecektir (ÜP, 1803: 449; Santos, 2007: 202-203). Öyle ki Kant, çocukluğundan itibaren disipline olmamış, hiçbir kural tanımayan kimsenin keyfi özgürlüğe sahip olabileceğini ancak özerkliğe sahip olamayacağını belirtir (Zirfas, 2007: 40-42). Bu ise, bir tür yabanilik halidir (ÜP, 1803: 444) ve çocuğu ihtiyaçlarını bencilce tatmine teşvik eder ve böylece içerisinden yalnız başına çıkamayacağı kötü huy ve alışkanlıklara yönlendirir. Dolayısıyla keyfi özgürlüğe ve içgüdüsel eyleme yönelik alışkanlıklar ne kadar uzun sürerse insanın ergin olma halinin gerçekleşmesi ve gelişimi de o kadar zorlaşır. Bu sebeple çocuğu disipline etme ilkokulda değil, bilakis ev eğitiminde yani ailede başlar (Sesink, 2007: 106-108; Engelhardt ve Seidl, 2011: 121-122).

Kant, erken dönem çocukluk eğitiminde yapay araçların kullanımını doğru bulmaz. Bu çerçevede Rousseau’nun Kant üzerindeki etkisi açıktır (Engelhardt ve Seidl, 2011: 116-118; Badamchi, 2016). O, doğal bir şekilde gelişim ne kadar çok sağlanırsa çocuk açısından bu durumun daha iyi olacağına kanaatindedir. Diğer bir ifadeyle çocuğa kendi deneyimiyle daha çok şeyler öğrenme imkânının verilmesinin gerekliliğine ve bu şekilde öğrendiklerinin daha kalıcı olacağına inanır ve şunları kaydeder: *“Yapay araçlar ne kadar çok kullanılırsa, insan araçlara o kadar çok bağımlı hale gelir. Genel*

olarak başlangıçta yapay araçlar ne kadar az kullanılır ve çocukların kendi başlarına öğrenmelerine izin verilirse, bu takdirde çocuklar bazı şeyleri daha bütüncül öğrenmek isteyeceklerdir“ (ÜP, 1803: 462). Örneğin çocuğun kendi kendine yazmayı öğrenmesi ihtimal dâhilindedir, zira birileri bunu tek başına yapmayı öğrenmiştir ve çok da zor bir şey değildir. Çocuk, kendi deneyimiyle öğrendiği faaliyetleri daha iyi ve kolay öğrenir (ÜP, 1803: 462). Burada disiplinin önemi ve gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Böyle durumda yetişkinlere büyük sorumluluk düşmektedir. Zira çocuğun bakım-gözetim ve disiplin araçları üzerine iyi düşünüp doğru tercihlerde bulunmaları kritik öneme sahiptir. Bu noktadaki yanlış karar ve tercihler çocuğun kötü alışkanlıklarla ve bağımlılıkla gelişmesine yol açacaktır. Bu da çocuğun sürekli bir şekilde özgür, özerk ve sorumlu bir kişilik haline gelmesine engel olacaktır (Santos, 2007: 204; Leone, 2019: 298).

İnsan davranışları için belirli bir sınırlama ve kısıtlama olan disiplin aynı zamanda ahlaki kişiliğin oluşmasında önemli bir adım ve aşamadır. Böyle doğal bir süreç ve gelişme hiçbir surette ‘bırakın yapsınlar’ (laissez-faire) ya da ‘kuralların yokluğu’ gibi durumları kapsamaz (Briefe, 1776: 192). Öte yandan insanın kişiliğini köleleştirmeye yol açacak şekilde kuralların ve disiplinin baskı ve sindirme aracı olarak ya da kötüye kullanımı hiçbir şekilde meşru gösterilemez. Çünkü insanın ahlaki varlığa yükselişinde bir ön eğitim aşaması olan disiplin sürecinde karakter oluşumu devam etmektedir (Santos, 2007: 204). Zaten köleleştirici düşünce ve eğitim tarzından özgür, özerk ve sorumluluk sahibi ahlaki kişiliği geliştirmesi (Beobachtungen, 1764: 241) beklenemez ve böyle bir şey disiplinin amacı da değildir. Kant’a göre, “Disiplin kölelik değildir [olmamalıdır]. Çocuk her zaman özgürlüğünü hissetmeli, ancak başkalarının özgürlüğünü engellemeyecek şekilde direnç sahibi olmalıdır” (ÜP, 1803: 464).

Ayrıca Kant, disiplinin terbiye, uysallaştırma ve alıştırma anlamlarına gelen “Dressur” kavramı ile karıştırılmaması uyarısında bulunur ve şöyle der: “İnsan ya sadece alıştırılıp [dressiert], talimatla yönlendirilebilir [abgerichtet] ve mekanik biçimde öğretime tabi tutulabilir ya da gerçekten aydınlatılabilir [aufgeklärt]. Atlar ve köpekler alıştırılır[uysallaştırılır]; fakat insan da alıştırılabilir... Ne var ki çocukların sadece alıştırılması yeterli değildir, çünkü onların düşünmeyi öğrenmesi daha öncelikli bir husustur”(ÜP, 1803: 450). İnsanlar, hayvanlar gibi terbiyeye tabi tutulabilir, ancak bu durum insanın daha sonra özerk ve düşünen bir birey olarak değil, tıpkı bir hayvan gibi muamele görmesine yol açar (Santos, 2007: 204; Leone, 2019: 96). Böyle bir yöntemle eğitimin asli amaçlarından olan çocuğun düşünceyi değil, düşünmeyi öğrenmesinin gerçekleşmesi beklenemez.

İnsan düşünmeyi belli bir disiplin süreciyle öğrenir. Planlı ve amaçlı bir davranış olan disiplin, körü körüne bir itaate yönelim olmayıp, aksine çocuğun güç ve yetilerini özgürlük ve özgüvene yönelimdir. Bu çerçevede çocuğun eğitiminde disiplin kavramıyla bağlantısı olan ve izahı gereken iki kritik kavram vardır: Ceza (Strafe) kavramı ve Kısıtlama (Zwang) kavramı (Santos, 2007: 204).

İnsan zihninde öyle ya da böyle olumsuz bir çağrışıma sahip olan ceza kavramının eğitimde uzun ve tartışmalı bir tarihe sahip olduğu görülür. Özellikle çocuklara ait sınırlar üzerine konuşulduğunda doğal olarak bu kavram üzerine konuşulması kaçınılmazdır. Kant’ta disipline etmede ceza belli bir rol oynar, ancak en önemli araç değildir. Kant, cezayı fiziksel (maddi) ceza ve ahlaki (manevi) ceza şeklinde bir ayrıma tabi tutar (ÜP, 1803: 482). Buna göre, fiziksel cezalar sadece ahlaki cezaların çocuğu disipline etmede yetersiz kaldığı, yardımcı olamadığı durumlarda ‘dikkatli/ihtiyatlı’ (Behutsamkeit) bir şekilde kullanılmalıdır. Kant, burada ‘dikkatli/ihtiyatlı’ ifadesiyle bu cezayla ‘indoles servilis’ yani köleleşmiş, körü körüne itaatkâr bir mizaca sahip karakter yetiştirilmemesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Fakat buna mukabil ödül ya da maddi çıkarı sebebiyle ‘indoles mercennaria’ yani bencil, çıkarıcı, yalaka özelliği gelişmiş karakterde yetiştirilmemelidir (ÜP, 1803: 482). Ahlaki ceza ise, psikolojik durumlara dayanmalıdır. Duygular burada büyük role sahiptir ve önemli bir yardımcı görevi görürler (Leone, 2019: 47). Kant konuyla ilgili şu örneği verir: “Çocuk yalan söylediğinde hor görme tarzı bir bakış yeterli ve en uygun cezadır”(ÜP, 1803: 482). Dolayısıyla Kant, genel olarak çocuklara her türlü cezanın sadece onların iyileştirilmelerine yönelik nihai bir çözüm ve dikkatli bir şekilde ek olarak kullanılması gerektiği uyarısında bulunur (ÜP, 1803: 483).

Aynı şekilde disiplinin sadece çocuklar için değil yetişkinler için de geçerli olduğunu söylemek gerekir. Her şeyden önce kişi disiplinli olmalı ve otoritesini hiçbir surette kötüye kullanmamalıdır (Engelhardt ve Seidl, 2011: 125). Tam bu noktada özgürlükle kısıtlama arasındaki ilişki sorunu

ortaya çıkar. Öyle ki özgürlüğün yanlış anlaşılması ve yorumlanması sebebiyle disiplin ve kısıtlama kavramları günümüzde “lanetlenmiş” kavramlar olarak görülür (Santos, 2007: 205). İşte burada Kant'ta eğitimin temel paradoksu ortaya çıkmaktadır:

“Eğitimdeki en büyük sorunlardan birisi, kişinin kendi özgürlüğünü kullanma yeteneğiyle yasal kısıtlamalara boyun eğmenin nasıl birleştirileceğidir. Çünkü kısıtlama zorunludur! Kısıtlamalara [itaat edilmesi zorunlu güce] rağmen özgürlüğü nasıl geliştireceğim? Öğrencimi özgürlüğünün kısıtlanmasına tahammül etmeye alıştırmam ve aynı zamanda ona özgürlüğünü doğru kullanma konusunda rehberlik etmem gerekiyor. Bu olmadan her türlü eğitim salt mekanik (bir eğitim) olmaktan ibaret kalır ve [çocuk] eğitimini tamamladığında özgürlüğünü doğru kullanabilecek duruma ulaşamayacaktır. [Bu sebeple çocuğa] erken yaşlarda toplumun kaçınılmaz muhalefeti hissettirilmeli ki, böylece kendi kendine yetmenin, mahrumiyete katlanmanın ve kendisini başkalarına bağımlılıktan kurtarmada gerekli olan şeyleri elde etmenin ne kadar güç olduğunu öğrenebilsin” (ÜP, 1803: 453).

Eğitimin başarısı sonuçta yetiştirilen kişinin ne kadar özerk olduğuyla ilgili bir durumdur. Harici belirleme ile bireye ait özerkliğin ve kendi kaderini belirlemenin sağlanamayacağı açıktır (Leone, 2019: 37-38). Eğitimde kısıtlama ve özgürlüğün tezatlık içermeyen uzlaşması nasıl mümkün olabilir? Kısıtlama kavramının burada özgürlük bakımından izahına ihtiyaç vardır.

Kant'ta özgürlüğün anlamı -pratik anlamda- insanlar için yükümlülükleri temsil eden ahlak ve hukuk ve onun yasalarıyla ilgilidir. Hukuki ve ahlaki yasaların varlığı bir bakıma insani özgürlüğü yani eğitimin hedeflerinden olan insanın kendi yasasını yapabilme (Selbstgesetzgebung) yetisine sahip olduğunu kanıtlamaktadır (Colleg 70er, RA, 791; Santos, 2007: 206; Leone, 2019: 84-87). Kısıtlamanın rolü açısından özgürlük ve yasalar arasındaki ilişkiye dair Kant şöyle der: “Dışarı doğru öyle hareket et ki, keyfiliğin özgür kullanımı genel bir yasaya göre herkesin özgürlüğü ile birlikte var olabilsin” (MdS, 1797: 231). Buna göre, kısıtlama hukuki bir kavramdır ve herkesin özgürlüğünün bir arada bulunması ve birlikte kullanımı, her bireyin kendi özgürlüğünü kullanmada genel bir yasaya göre hareket etmelerine bağlıdır (MdS, 1797: 230-231). Bu da her bireyin özgürlüğünün yasayla güvence altına alınmasını gerektirir.

Öte yandan özgürlüğün kullanımında özgürlüğün haksız eylemlerle tehdit edilmesi ve engellenmesi kabul edilemez. Bu bağlamda kısıtlama özgürlüğün engellenmesi ya da ortadan kaldırılması anlamına gelmeyip, bilakis özgürlüğün tehdit ve engellenmesine karşı bir direniştir. Diğer bir ifadeyle kısıtlama, çocuk ve yetişkinlerin özgürlüğüne aykırı olmayıp, aksine onların lehinedir (Engelhardt ve Seidl, 2011: 125). Çünkü bu genel bir özgürlük yasasıyla uyum halindedir (MdS, 1797: 231). Bu durum eğitim ilişkisi açısından eğitimci ve ebeveynlerin bir birey olarak birbirlerini tanımlarını ve saygı göstermelerini gerektirir (Santos, 2007: 207).

Bu yönüyle kısıtlama, disiplinin bir parçası yani bir aracı olarak anlaşılmalıdır (Briefe, 1776: 192). Öte yandan Kant, kısıtlamanın kuralların içselleştirilmesinin bir çeşidi ve aynı zamanda toplumsal yaşama hazırlığın bir süreci olduğuna inanır. (Santos, 2007: 207; Engelhard ve Seidl, 2011: 121-122; Leone, 2019: 139). Bu nedenle karakter oluşumunun bir parçası olan itaatın (*Gehorsam*) ya (*mutlak*) “kısıtlama”dan ya da (gönüllü) “güven”den kaynaklanabileceğini düşünen Kant (ÜP, 1803: 481; Leone, 2019: 39-41) şöyle der: “Bu gönüllü itaat çok önemlidir. Ancak diğeri de [birincisi de] gereklidir. Çünkü çocuğu daha sonra hoşlanmasa dahi gelecekte bir vatandaş olarak uyması gereken bu tür yasaların gereğini yerine getirmeye hazırlama bakımından son derece önemlidir” (ÜP, 1803: 481-482). Ancak bununla birlikte Kant şunu da vurgular: “Eğitim zorlayıcı olmalıdır, ancak böyledir diye köleleştirici olması gerekmez” (ÜP, 1803: 472). Bundan dolayı çocuğun başlangıçta uyması gereken okulun Maksimleri, daha sonra ise insanlığın Maksimleridir. İnsanın bizzat kendisinden oluşmuş olan Maksimler sayesinde eylemin anlamı ahlakileştirmede daha fazla ortaya konulmaktadır (ÜP, 1803: 481). Bu sebeple disiplin –mümkün olduğunca- kurallarla özgürlüğün kullanımını birleştirmelidir. (Çötök, 2013). Kant'a göre;

“Burada aşağıdaki hususlara riayet edilmesi gerekir: 1) [Öncelikle] erken çocukluk [dönemin-den] itibaren çocuk her bakımdan özgür bırakılmalıdır (kendisine zarar vermesi muhtemel durumlar hariç, söz gelimi bir bıçağı eline aldığı anda), ki bu da sadece başka bir özgürlüğe

engel olmadığı takdirde [olabilir]; söz gelimi başkalarının şikâyet edeceği şekilde ağlamak ya da gürültülü bir şekilde eğlenmek. 2) [Çocuğa] başkalarının amaçlarına ulaşmasına izin verilmesi sayesinde kendi amaçlarına ulaşabileceği gösterilmelidir. Söz gelimi istenilen şeyi yapmaz ya da derslerini bellemeyi reddederse ona arzuladığı eğlence sağlanmamalıdır. 3) Kısıtlamanın getirilmesinin tek sebebi özgür-lüğünü kullanmasını öğrenebilmek ve aklını bir gün özgür olabilecek, yani başkalarının yardımına muhtaç olmayacak şekilde geliştirmek olduğuna ikna edilmelidir” (ÜP, 1803: 454).

Bakım-gözetim ve disiplin insanın yabani, ilkel yönünün kontrol altına alınması ve törpülenmesi için gereklidir, ancak ahlaki bir karakterin oluşumu için yeterli bir araç değillerdir. İyi bakımlı ve disipline edilmiş bir çocuk henüz yalnız başına olamayabilir ya da özerk, ahlaki bir eylem ortaya koyamayabilir. Bu nedenle disiplinin mutlaklaştırılması doğru olmadığı gibi Kant'ın pedagojisinin hedefi de değildir (Santos, 2007: 209). Kant'ın bu noktada tavrı nettir: *“Ahlaki kültür Maksimlere dayanmalıdır, disipline değil”* (ÜP, 1803, s. 480). Çocuklar Maksimlere göre hareket etmeye ve sürekli güdülerinden kurtulmaya alışmalıdırlar (Colleg 70er: 757; ÜP, 1803: 480). Bu yüzden çocuğun düşünceyi değil, düşünmeyi yani zihnini kullanabilmeyi öğrenmesi esastır (Nachricht, 1765: 306; ÜP, 1803: 450).

Sonuç

Aydınlanma dönemi filozoflarının önemli simalarından biri olan Immanuel Kant, bir eğitimci veya pedagoğ olmamasına rağmen eserlerinde eğitim, bireyin yetiştirilmesi ve pedagoji alanlarına yönelik önemli tespit ve değerlendirmeler yapmış, kendi felsefi düşünce sisteminden hareketle ileri sürdüğü fikirleriyle eğitim ve pedagoji alanına önemli katkılar sunmuştur. Kant'ın eğitime yönelik düşüncelerinin aydınlanma felsefesi çerçevesinde insanın erginliği ve insanlığın aydınlanması ekseninde ortaya çıktığı görülmektedir. Bilim tarihinde insanı tabiattaki canlılardan ayıran en temel özelliğin ne olduğuna dair farklı düşünceler yanında Kant'ın insan eğitilmesi gereken tek varlıktır tespitiyle insanı tabiattaki diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğinin eğitilebilir ve yetiştirilebilir yönünün olduğu kanaatine ulaşılmaktadır. Bu görüşünü temellendirirken Kant, hayvanlara da şartlanmalar yoluyla bir kısım davranışlar kazandırılabilceği ancak bunun Kant'ın eğitime yüklemiş olduğu anlamla aynı olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Kant insan eğitimini bireyin ergin olmasına, ahlaki mükemmelleşmesine, özerk ve özgür olmasına bağlamaktadır.

Bireyin özerk ve özgür olmasının yolunun eğitimden geçtiğini savunan Kant'a göre, insan iyiliğe doğuştan yönelme eğilimine sahiptir. Onun disiplin anlayışının şekillenmesinde etkili olduğu görülen bu varsayıma göre, insanın iyiliğe yöneliminin sağlanabilmesi her şeyden önce keyfilik ve kuralsızlığa bağlı kötü alışkanlıklara alışmadan eğitim ve özellikle disiplin yoluyla mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda Kant'ın ortaya koyduğu pratik-ahlaki eğitim açısından disiplin, insanın hayvani doğasını sınırlaması, kısıtlaması, dizginlemesi ve insanlığa zarar vermesini engellemesi sebebiyle negatif bir eğitim tarzı olarak kabul edilir.

Kant'a göre birey dünyaya ilk geldiğinde içgüdülerinin etkisi altında olan ilkel, aynı zamanda bakım ve korumaya muhtaç aciz bir varlıktır. Bu sebeple o, çocuğun kendi güç ve yeteneklerinin farkına varması, kullanmaya hazır hale gelebilmesi ve ahlaki mükemmelleşmeye doğru ilerleyebilmesi için disiplinin erken dönemden itibaren verilmesi gerektiğini savunur. Aksi durumda Kant, hayatın erken dönemlerinde çocuğa verilmesi gereken bilginin ilerleyen yaşlarda telafisi mümkün iken, gereken disiplinin zamanında verilmemesinin sonuçta bireyde olumsuz bir karakter oluşturacağı ve bu karakterin daha sonraki dönemlerde değiştirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda aslında Kant'ın ileri sürdüğü görüşler, karakter eğitimi çerçevesinde ele alınabilir. Eğitimi ve disiplini bireyin mükemmelleşme ve doğasının tasarımı şeklinde değerlendirmesi de bu görüşü desteklemektedir. Kant bu süreci genel insanlık eğitimi olarak kabul etmekte ve bunun kurumsallaştırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca disiplinin yanında kültürleşme, sivilleşme ve ahlaklaşma olmak üzere bazı temel eğitim uygulamalarından bahsederken toplumda bir neslin kendisinden sonra gelen nesli yetiştireceğine dair yaklaşım, kurumsal bir çerçevenin oluşturulmasının önemini ortaya koymaktadır.

Eğitimin temelini disiplini yerleştiren Kant, planlı ve amaçlı bir yöntemle sahip olması gereken disiplinle bireyin kendi sorumluluk ve özgürlüğünün nerede başladığı ve nerede bittiğinin sınırlarının belirleneceğini ileri sürmektedir. Çocukluk yaşlarında uygulanan disiplinin, yetişkinlik döneminde bireyin toplumun diğer üyelerinin hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi öğreneceklerini savunmaktadır. Eğitimde davranışçı ekolün en temel kavramlarından biri olan ödül ve ceza üzerinde de duran Kant, ödül ve cezanın mahiyeti ve uygulama biçimi ile ilgili bilgiler vermektedir. Cezanın sınırlama ve kısıtlama getirdiği ancak bunun bireyin özgürlük ve özerkliğini ortadan kaldırmadığı bilakis onun toplumun diğer fertlerine yönelik sorumluluk bilinci gibi ahlaki ve insani değerler kazanmasına katkı sunacağını ileri sürmektedir. Yani disiplinin bireyin ahlaki bir varlık olarak mükemmelleşmesine katkıda bulunacağını iddia etmektedir.

Sonuç olarak Kant'ın eğitimi ahlak felsefesinin bir vasıtası olarak gördüğü, eğitim ile bireyin ahlaki mükemmelleşmeyi elde etmesinin amaçlandığı, kültürleşme ve sivilleşme gibi süreçlerle eğitimin bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılacağı, eğitimin temelinde ise disiplinin olduğu, disiplinin ise bireyi özerk ve özgürleştireceği biçiminde yaklaşım ortaya koyduğu söylenebilir.

Çalışmada Yararlanılan Kant'a Ait Eserler

Çalışmada yararlanılan Kant'a ait eserler, Bonn Kant-Külliyatı içinde akademi baskısının elektronik sürümüne [https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/ Kant/](https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/) göre alıntılanmıştır. Bu elektronik sürüm orijinal baskı, başlık ve sayfa numaralarını esas alarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla Kant'ın yazıları buna göre alıntılanıp, metin içerisinde kısaltılarak verilmiştir. Örneğin, Immanuel Kant Über Pädagogik (ÜP, 1803: IX, 441) şeklinde kısaltılmıştır.

(Beobachtungen, 1764), Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen.(Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler). (Vorkritische Schriften II (1757-1777).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa02/205.html>

(Bemerkungen, 1764), Bemerkungen zu den Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen (1764/1765). (Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemlere Dair Notlar) (1764/1765). (Nachlass).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa20/001.html>

(Nachricht, 1765), M. Immanuel Kants Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre 1765-1766. (M. Immanuel Kant'ın 1765-1766 Kış Yarıyılında Derslerinin Kuruluşuna Dair Haber). (Vorkritische Schriften II (1757-1777).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa02/303.html>

(Brief, 1776), Brief an Christian Heinrich Wolke, 28. März 1776. (Christian Heinrich Wolke'ye Mektup, 28. Mart. 1776).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa10/191.html>

(Colleg 70er), Entwürfe zu dem Colleg-über Anthropologie aus den 70er und 80er Jahren. (70'li ve 80'li Yıllardan Antropoloji Üzerine Ders İçin Taslaklar). (Nachlass).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa15/655.html>

(RA), Reflexionen zur Anthropologie. (Antropolojiye Dair Düşünceler). (Nachlass).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa15/055.html>

(Aufklärung, 1784), Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? (Aydınlanma Nedir? Sorusuna Cevap). (Abhandlungen nach 1781, VIII).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa08/033.html>

(GMS, 1785), Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. (Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/kant/aa04/400.html>

(KrV, 1787) Kritik der reinen Vernunft. (Saf Akılın Eleştirisi). (2te Auflage 1787).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa03/>

(MdS, 1797), Die Metaphysik der Sitten. (Ahlak Metafiziği).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa06/203.html>

(ApH, 1798), Anthropologie in pragmatischer Hinsicht. (Pragmatik Açısından Antropoloji).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa07/117.html>

(ÜP, 1803), Immanuel Kant Über Pädagogik. (Immanuel Kant Eğitim Üzerine).

Erişim adresi: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa09/437.html>

Kaynakça

Badamchi, D. K. (2016). Immanuel Kant'ın Jean Jacques Rousseau'dan Çıkarsadıkları: Eğitim Üzerine, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi): 21, 161-180.

Bollnow, O. F. (1954). Kant und die Pädagogik. Zum 150. Todestag von Immanuel Kant am 12. Februar 1954, 22.02.2020, Erişim adresi: <https://bollnow-gesellschaft.de/getmedia.php/media/ofbg/201504/550v0-orig.pdf>.

Çilingir, L. ve Küçükali, R. (2004). Immanuel Kant'ın Eğitim Anlayışı. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi: 10, 81-98.

Çotok, T. (2013). Kant'ın Ahlak Eğitiminde Maksimin Yeri. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi: 25, 147-166.

Dörpinghaus, A. ve Uphoff, I. K. (2015). Grundbegriffe der Pädagogik. 4. Baskı, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Engelhardt, P. M. ve Seidl, C. (2011). Erziehung zwischen Freiheit und Zwang – Zum Problem einer paradoxen Beziehung. Zeitlose Probleme der Pädagogik – Pädagogik als zeitloses Problem?, Thomas Mikhail (Hrsg.), Karlsruher Institut für Technologie (KIT) KIT Scientific Publishing, 113-128.

Kauder, P. ve Fischer, W. (1999). Immanuel Kant: Über Pädagogik. 7 Studien, Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren.

Leone, F. (2019). Immanuel Kant über Erziehung Begründung und Aspekte der Pädagogik in Kants philosophischen Schriften. (unveröffentlichte Dissertation), Tübingen: Universitätsbibliothek Tübingen, TOBIAS-lib. 10.01.2020, Erişim adresi: [https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/0900/87513/ImmanuelKantUeberErziehung.pdf?sequence=1&isAllo wed y](https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/0900/87513/ImmanuelKantUeberErziehung.pdf?sequence=1&isAllo%20wed%20y)

Ortmeyer, B. (2008). Gehorsam, Disziplin und der denkende Mensch. Überlegungen zur systematischen Widerlegung gängiger Argumente für das Erziehungsziel des „Gehorsams“ und zur Klärung des Disziplinbegriffs. 25. 01.2020, Erişim adresi: https://www.uni-frankfurt.de/51739618/Ortmeyer_Disziplin_und_Gehorsam.pdf

Santos, R. d. (2007). Moralität und Erziehung bei Immanuel Kant. 1. Auflage, Kassel: University Press.

Sesink, W. (2007). Das Pädagogische Jahrhundert, Skript zur Vorlesung im SS 2007 TU Darmstadt. Erişim adresi: <https://www.abpaed.tu-darmstadt.de/media/arbeitsbereichbildungundtechnik/gesammelteskripte/pjh2007.pdf>

Simon, W. (2018). Spuren der Geschichte Religionspädagogische Studien zur Geschichte der religiösen Bildung und Erziehung - Band 2, Berlin: Lit Verlag.

Stark, W. (2000). Vorlesung - Nachlaß - Druckschrift. Bemerkungen zu Kant über Pädagogik. Zustand und Zukunft der Akademie-Ausgabe von Kant's gesammelten Schriften, Sonderheft der Kant-Studien, Bd. 91, Berlin, 94-105.

Weisskopf, T. (1970). Immanuel Kant und die Pädagogik. Beiträge zu einer Monographie. Basel.

Yayla, M. (2005). Kant'ın Ahlak Eğitimi Anlayışı. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi: 38(1), 73-86.

Zirfas, J. (2007). Immanuel Kant: Zum pädagogischen Orientierungswissen einer Pragmatischen Anthropologie. Zeitschrift für Pädagogik, Beiheft, 52, Pädagogische Anthropologie- Mechanismus einer Praxis. Mietzner, Ulrike (Hrsg.), Tenorth, Heinz-Elmar (Hrsg.), Welter, Nicole (Hrsg.): Weinheim: Beltz, 33-44, Erişim adresi: [https://www.pedocs.de/volltexte/2013/7857/pdf/Zirfas2007 Immanuel-Kant.pdf](https://www.pedocs.de/volltexte/2013/7857/pdf/Zirfas2007%20Immanuel-Kant.pdf)